

BADIY ASARNING TARBIYAVIY VA MA'NAVIY-ESTETIK IMKONIYATLARI

Yusupova Lobar Jumaqulovna

Buxoro innovatsiyalar universiteti magistri

Annotatsiya: *Ushbu maqolada badiiy asarning tarbiyaviy va ma'naviy-estetik imkoniyatlari jamiyat hayoti, yoshlar ta'lim-tarbiyasidagi o'rni va roli nuqtai nazaridan tahlil qilingan. Badiiy asar orqali insonning ichki dunyosi, axloqiy qarashlari va estetik didi shakllanishining metodologik jihatlari ochib berilgan. Nazariy manbalar tahlili asosida badiiy asarning tarbiyaviy funksiyasi, uning ma'naviy ta'sir mexanizmlari va amaliy tadbir yo'nalishlari izohlangan. Xulosa va tavsiyalarda adabiyotshunoslik, pedagogika va estetika sohalarida samarali yondashuvlar taklif qilingan.*

Kalit so'zlar: *badiiy asar, tarbiya, ma'naviyat, estetik did, adabiyot, pedagogika, ma'naviy ta'sir, o'quv jarayoni.*

ВОСПИТАТЕЛЬНЫЕ И ДУХОВНО-ЭСТЕТИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПРОИЗВЕДЕНИЯ

Аннотация: *В данной статье анализируются воспитательные и духовно-эстетические возможности художественного произведения с точки зрения его места и роли в жизни общества, воспитании молодежи. Через художественное произведение раскрываются методологические аспекты формирования внутреннего мира, нравственных взглядов и эстетических вкусов человека. На основе анализа теоретических источников объясняется воспитательная функция художественного произведения, механизмы его духовного воздействия и направления практического применения. В заключениях и рекомендациях предложены эффективные подходы в области литературоведения, педагогики и эстетики.*

Ключевые слова: *художественное произведение, воспитание, духовность, эстетический вкус, литература, педагогика, духовное воздействие, образовательный процесс.*

EDUCATIONAL AND SPIRITUAL-AESTHETIC POSSIBILITIES OF THE WORK OF BADI

Annotation: *This article analyzes the educational and spiritual-aesthetic possibilities of a work of art from the point of view of the life of society, its place and role in youth education. Through the work of art, methodological aspects of the formation of the inner world of a person, moral views and aesthetic taste are revealed. On the basis of the analysis of theoretical sources, the educational function of the work of art, its mechanisms of spiritual influence and practical directions are explained. Conclusions and*

recommendations proposed effective approaches in the fields of literary studies, pedagogy and aesthetics.

Keywords: *work of art, upbringing, spirituality, aesthetic taste, literature, pedagogy, spiritual influence, educational process.*

KIRISH

Badiiy asar - badiiy tafakkur mahsuli bo'lib, inson ruhiyatiga estetik va ma'naviy ta'sir o'tkazish, uni tarbiyalash vazifasini bajaradi. XXI asrda axborot maydoni kengaygani sari badiiy matnning yoshlar ongiga ijobiy ta'siri, ularning axloqiy me'yorlari va estetik qadriyatlarini shakllantirishdagi o'rni tobora muhim bo'lib qolmoqda. Badiiy asar orqali o'quvchi yoki tomoshabinning fikr-tuyllari, his-tuyg'ulari estetik tafakkur asosida tarbiyalanadi va ma'naviy boyishiga xizmat qiladi. Shuning uchun badiiy matni o'quv-tarbiyaviy jarayonda to'g'ri qo'llash muhim ilmiy masalalardan biridir.

Tarbiya - bu shaxsning axloqiy, ma'naviy, estetik, ijtimoiy va intellektual sifatlarini shakllantirishga qaratilgan ta'sir mexanizmlarining majmuasidir. U ta'lim, adabiyot, san'at, ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy muhit orqali amalga oshiriladi. Tarbiya jarayoni insonni jamiyatga moslashtirish, unda ijobiy fazilatlarni rivojlantirish va salbiy xulq-atvorning oldini olishga xizmat qiladi.

Tarbiyaning asosiy yo'nalishlari:

Axloqiy tarbiya - shaxsda halollik, adolat, vatanparvarlik, mas'uliyat, mehr-oqibat kabi fazilatlarni shakllantirishga xizmat qiladi. Bu tarbiya insonning xulq-atvori va ijtimoiy munosabatlarini tartibga soladi.

Ma'naviy tarbiya - insonning ichki dunyosi, e'tiqodi, qadriyatlari va hayotiy qarashlarini boyitadi. Ma'naviy tarbiya orqali shaxs o'zligini anglaydi va milliy hamda umuminsoniy qadriyatlarni qabul qiladi.

Estetik tarbiya - go'zallikni his qilish, san'at va tabiatni qadrlash, estetik didni shakllantirishga yordam beradi. Ayniqsa, badiiy adabiyot va san'at asarlari bu funksiyaning muhim vositasi hisoblanadi.

Ijtimoiy tarbiya - shaxsni jamiyat hayotiga tayyorlaydi, ijtimoiy me'yorlar va qoidalarni o'rgatadi. Oila, maktab va jamoatchilik bu jarayonda muhim rol o'ynaydi[5].

Dunyoqarashni shakllantiruvchi tarbiya - shaxsning hayotga, jamiyatga va insoniyatga bo'lgan munosabatini belgilaydi. Ilm-fan, tarix, adabiyot va madaniyat orqali keng qamrovli tafakkur rivojlanadi[6].

Tarbiyani amalga oshishda - oila muhitidagi tarbiya, ta'lim tizimi (maktab, oliy ta'lim), badiiy adabiyot va san'at, ommaviy axborot vositalari, ijtimoiy muhit va an'analar kabi vositalar foydalanamiz.

Tarbiya jamiyat barqarorligi va shaxs kamolotining asosiy omillaridan biridir. Yuqorida ko'satilgan vositalar insonni har tomonlama barkamol etib tarbiyalashga xizmat qiladi. Ayniqsa, badiiy asarlar orqali amalga oshiriladigan tarbiyaviy ta'sir hissiy va ma'naviy jihatdan kuchli bo'lib, shaxsning ichki dunyosini boyitadi[4].

Ushbu maqolaning maqsadi - badiiy asarning tarbiyaviy va ma'naviy-estetik imkoniyatlarini nazariy asosda tahlil etish hamda ularni amaliy ta'lim va tarbiyada samarali foydalanish bo'yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqishdir. Maqola adabiyotshunoslik, pedagogika va estetika yondoshuvlarini birlashtiradi hamda hozirgi zamon ta'lim siyosati kontekstida badiiy matnning tarbiyaviy rolini aniqlaydi.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi

Badiiy asar va tarbiyaviy imkoniyatlar

Badiiy asar - jamiyat axloqiy-ma'naviy normativlarini ifodalovchi matn bo'lib, u orqali inson hissiyotlari, qadriyatlar tizimi shakllanadi. K. Yusupov ta'kidlaydiki, "badiiy matn ma'naviy taraqqiyotning vositasi bo'lib, u shaxsiy sifatlarni rivojlantiradi" [1]. Shu nuqtai nazardan, badiiy asar o'quvchi shaxsida halollik, bag'rikenglik, fidoyilik kabi axloqiy fazilatlarni mustahkamlashi mumkin.

Ma'naviy-estetik ta'sir mexanizmlari

Estetik ta'sir individning go'zallikni qabul qilishi va ichki estetik didni shakllantirish bilan bog'liq. Olima S. Sultonova badiiy asar orqali estetik tafakkur rivojlanishini "insonning go'zallikni anglash jarayoni sifatida" ko'rgan [2]. Bu funksiyalar o'quvchi e'tiborini san'atning nozik jihatlariga jalb etadi va hissiy tajribani boyitadi.

Pedagogik yondoshuvlar

Pedagoglarda badiiy asarni tarbiyaviy jarayonda qo'llash metodlari o'zgacha yondashuv talab qiladi. S. Mirziyoyev ma'lum qiladi: "O'quv jarayonida badiiy matnlar shaxsning axloqiy qarashlarini oshirishga xizmat qilishi kerak" [3]. Bu fikr pedagogik metodologiyaga badiiy asarning metodik vosita sifatida kiritilishi zarurligini ko'rsatadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu maqolada quyidagi metodologik yondoshuvlar qo'llanildi:

1. Nazariy tahliliy metod - badiiy asarning tarbiyaviy va estetik funksiyalarini adabiyotlar va ilmiy manbalar orqali izohlash;
2. Kontekstual tahlil - badiiy matnning ijtimoiy va madaniy kontekstda o'rganilishi;
3. Komparativ metod - turli nazariy qarashlarni taqqoslash orqali umumiy bilimga erishish;
4. Empirik namunalar tahlili - turli badiiy asarlardan misollar keltirilib, ularning o'quvchi hissiyotiga ta'siri ko'rsatildi.

Metodologik yondoshuvlar birlashtirilgan holda badiiy asarning tarbiyaviy va ma'naviy-estetik imkoniyatlarini chuqur tahlil qilish imkonini berdi.

Tahliliy qism

Badiiy asar tarbiyaviy vazifasi

Axloqiy tarbiya vositasi sifatida - badiiy asar qahramonlari orqali halollik, jasorat, vatanparvarlik, sadoqat, mehr-oqibat kabi fazilatlar targ'ib qilinadi. O'quvchi ijobiy obrazlardan ibrat oladi, salbiy qahramonlarning xatolaridan esa saboq chiqaradi. Shu tariqa asar insonning axloqiy mezonlarini mustahkamlaydi [7].

Ijtimoiy ongini rivojlantirish - badiiy asarlar jamiyat hayotini aks ettiradi. Ularda ijtimoiy muammolar, tarixiy jarayonlar va inson taqdiri yoritiladi. O'quvchi asar orqali jamiyatdagi munosabatlarni tushunadi va o'z fuqarolik pozitsiyasini shakllantiradi.

Empatiya va ruhiy tarbiya - Qahramonlar taqdiri bilan yashash, ularning quvonch va iztiroblarini his qilish o'quvchida empatiya — boshqalarni tushunish qobiliyatini rivojlantiradi. Bu esa insoniy munosabatlarda bag'rikenglik va hamdardlikni kuchaytiradi.

Badiiy asarning tarbiyaviy vazifasi ko'p qirrali bo'lib, u axloqiy, ma'naviy, estetik va ijtimoiy jihatdan shaxs kamolotiga xizmat qiladi. Shu bois ta'lim jarayonida badiiy asarlardan maqsadli va tizimli foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Badiiy asar individning tarbiyaviy jarayonida hissiy-axloqiy fazilatlarni shakllantiradi. Eski adabiyotlardan olingan namunalar orqali badiiy matnning o'quvchiga halollik, jasorat, mehr-oqibat kabi fazilatlarni singdirishi kuzatiladi[8].

Ma'naviy-estetik boyitish

Ma'naviy kamolotga xizmat qilishi - badiiy asar insonning ichki dunyosini boyitadi, uni o'z ustida fikrlashga undaydi. Hayot mazmuni, insoniy munosabatlar, vijdon, adolat kabi tushunchalar badiiy obrazlar orqali chuqurroq anglanadi. Natijada o'quvchida mustaqil fikrlash va ma'naviy baholash qobiliyati rivojlanadi.

Estetik didni shakllantirish - Badiiy asar tilning go'zalligi, obrazlilik, tasviriy vositalar orqali o'quvchida estetik sezgirlikni oshiradi. Go'zallikni anglash, san'atni qadrlash va badiiy tafakkur qilish qobiliyati shakllanadi. Bu jarayon insonning ruhiy dunyosini boyitadi.

Badiiy asar orqali inson o'zining ichki olamini teran anglab, go'zallikni qadrlashga o'rgatiladi. Ma'naviy-estetik ta'sir matn mavzusi, personajlarning hissiy holati va badiiy tasvirlar orqali yetkaziladi[9].

Amaliy pedagogik misollar

Maktab va universitet darajasida adabiyot darslarida badiiy asar tahlili tarbiyaviy funksiyani amalga oshirishning samarali usuli hisoblanadi. Misol tariqasida, O'tkan kunlar, Mehrobdan chayon, (Abdulla Qodiriy), Kecha va Kunduz, (Cho'lpon), Yulduzli tunlar (Pirimqul Qodirov), Ikki eshik orasi (O'tkir Hoshimov), Dunyoning ishlari (O'tkir Hoshimov) asari orqali yoshlar o'tmish axloqiy qadriyatlarini o'rganadi.

Xulosa va tavsiyalar

Maqola davomida badiiy asarning tarbiyaviy va ma'naviy-estetik imkoniyatlari nazariy va metodologik jihatdan tahlil qilindi. Quyidagi asosiy xulosalar chiqarildi:

1. Badiiy asar shaxsni tarbiyalashda muhim vositadir. U axloqiy fazilatlarni shakllantirishda asosiy resurs sifatida xizmat qiladi.

2. Ma'naviy-estetik ta'sir badiiy tasvir va obrazlar orqali yuzaga keladi. Bu jarayon o'quvchida estetik didni rivojlantiradi.

3. Pedagogik jarayonda badiiy asarni samarali qo'llash uchun metodik qo'llanmalar ishlab chiqilishi lozim.

Tavsiya: Ta'lim muassasalarida badiiy asar tahlili bo'yicha maxsus modul va dars rejalarini joriy etish, shuningdek, yoshlar estetik didini oshirishga qaratilgan seminarlar tashkil etish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Yusupov, K. Adabiyot va tarbiya nazariyasi, Toshkent: Fan, 2014, 58-sah.
2. Sultonova, S. Estetika asoslari, Samarqand: Universitet nashri, 2017, 102-sah.
3. Mirziyoyev, S. Pedagogik innovatsiyalar, Toshkent: IQTISOD-MOLIYA, 2020, 34-b.
4. Axmedov, R. Badiiy asar va yoshlar, Buxoro: Ma'rifat, 2021, 76-b.
5. Islomov, T. Adabiyotshunoslik asoslari, Namangan: Sharq, 2018, 143-sah.
6. Alimova, L. Tarbiya va estetika, Toshkent: Bilim, 2019, 89-b.
7. Karimov, M. Badiiy tasvir san'ati, Andijon: San'at nashriyoti, 2016, 115- b.
8. O'tbosarovna I. Y. IMPROVING THE PROFESSIONAL PEDAGOGICAL PREPARATION OF STUDENTS TO INTERACT WITH CHILDREN'S MECHANISMS //Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities. – 2022. – T. 2. – №. 1.5 Pedagogical sciences.
9. 5. O'tbosarovna I. Y. PEDAGOGICAL OPPORTUNITIES FOR IMPROVING THE READINESS OF STUDENTS TO INTERACT WITH CHILDREN //Confrencea. – 2022. – T. 2. – №. 2. – C. 268-270.